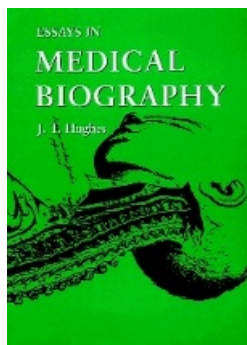

RECENSIONER

Inspirerande medicinshistorisk essäsamling

Essays in medical biography. 204 sidor.

Författare: J T Hughes.

Förlag: Rimes House; 2008. ISBN 978-1-874317-01-2.

Recensent: Lars Sjöstrand, överläkare, Berodacentrum Stockholm.

J T Hughes är neuropatolog och verksam i Oxford. Efter sin pensionering har han forskat i medicinshistoria; studier som bland annat resulterat i en biografi över den engelske 1600-talsanatomen Thomas Willis som kom för några år sedan.

Den nu aktuella boken är en serie personhistoriskt inriktade essäer som berör förhållanden från 1500-talet fram till och med förra seklet. Essäerna har tidigare varit publicerade i olika facktidskrifter. I flera av essäerna slår författarens förankring i neuroanatomi, neuropatologi och neurokirurgi igenom.

Det personhistoriska perspektivet kanske indirekt avslöjar att det är en läkare som skrivit boken. Moderna historiker och idéhistoriker av facket har en benägenhet att glömma individperspektivet medan läkare som ägnar sig åt medicinshistoria kanske har en benägenhet att överbetona individens betydelse. Det är inte underligt. För merparten av läkare är medicinen något som får liv och konkretion i deras personliga möte med enskilda patienter och läkare. Men trots den personhistoriska ansatsen ägnar sig Hughes inte åt medicinshistorisk kuriositet. Hans val av ämnen pekar också bortom individen och speglar förhållanden av mer allmän betydelse.

I den inledande essän får vi följa den skotske renässansläkaren George Shar-

pes (ca 1581–1637) bildningsgång med början i Edinburgh över Montpellier och Bologna.

Särskilt hans tid i Montpellier tilldrar sig intresse: förutom att staden härbärgerade Frankrikes ledande medicinska högskola i början av 1600-talet, var den också en protestantisk högberg under en tid som förmörkades av religionskrig.

Många brittiska läkare skulle under 1600-talets första hälft söka sig dit för att grundlägga sin medicinska utbildning, så också en av tidens största engelska författare, tillika läkare, nämligen Thomas Browne (1605–1682), vars mest berömda bok, »Religio medici«, i en stillsam men kraftfull prosa under en ond tid, präglad av religiöst biggotteri, förfäktade tolerans och humanistisk vidsyn. En bok som för övrigt kom ut i en svensk nyöversättning för några år sedan.

Hughes ägnar fem av samlingens 18 essäer åt olika aspekter på denne författare, bland annat klarlägger han var »Religio medici« skrevs, nämligen i Shibden Dale i Yorkshire, där Browne verkade i början av sin läkarkarriär.

Från början var boken bara ett uttryck för sin författares privata dialog med sig själv, men den förekom i flera avskrifter, som cirkulerade bland Brownes vänner.

Första gången den kom i tryck var utan Brownes eget medgivande, men till slut kände sig denne tvungen att ge ut en korrigerad utgåva.

Man kan tycka att var den skrevs är ett perifert problem i sammanhanget, men Hughes bidrar ändå till att ge en tidshistorisk konkretion åt omständigheterna bakom denna mycket märkliga boks tillblivelse.

En annan essä tar sin utgångspunkt i romanförfattaren Laurence Sternes (1713–1768) skalle, som stals efter döden; inte helt ovanligt för en tid vars stiggande humananatomiska intresse för dissektioner bara, enligt lagen, kunde praktiseras på kropparna efter livdömda.

Ett förhållande som naturligtvis för det första ledde till en brist på dissektionsobjekt och för det andra gav upphov till en omfattande illegal handel med människokadaver samt likdelar hämtade från begravningsplatser.

En essä handlar om Lawrence of Arabia, som omkom av de skullskador han ådrog sig i en motorcykelolycka 1935. Han hade sannolikt inte bara överlevt utan också helt sluppet skador om han burit skyddshjälm, vilket inte var brukligt vid den här tiden.

Den läkare som först kom att ta hand om den svårt skadade Lawrence hette

Hugh Cairns (1896–1952). Han deltog sedan som militärläkare under andra världskriget och argumenterade för att arméns motorcyklister skulle åläggas att bära skyddshjälm. Så beslöt också de militära myndigheterna. Cairns kunde med stöd av statistik visa att antalet skullskador drastiskt minskade när motorcyklister bar hjälm.

Han byggde senare upp ett system av mobila enheter för snabb och professionell handläggning av soldater med skullskador.

En mörk sida av medicinens nutidshistoria är de läkare som under Tredje rikets dagar i olika sammanhang deltog i nazisternas program för att systematiskt avliva judar, romer och »livsovärldiga«; de senare inom det sk eutanasiprogrammet. Flera av dessa kom att lagföras under den andra Nürnberggrättegången 1946–47, som USA i egenskap av ockupationsmakt drev.

Men det fanns också läkare som utan att ta aktiv del i dödandet och dess planering ändå drog fördel av det i sin forskning. Julius Hallervorden (1882–1965), framstående tysk neuropatolog, tillhörde den senare gruppen, och han stöddes av sin något yngre kollega och chef Hugo Spatz (1888–1969). Bägge var knutna till Kaiser-Wilhelm-Institut für Hirnforschung, Berlin-Buch.

Hughes redogör för hur Hallervorden aktivt sökte få anatomiska preparat från hjärnvävnad med ursprung i eutanasiprogrammets offer till sin forskning.

År 1944 innehöll hans samling över 110 000 preparat från 2 800 fall. Hallervorden var välinformerad om deras ursprung och uppgav själv senare att han inte tyckte det var hans ansvar att veta varifrån preparaten kom.

Hughes träffade Julius Hallervorden och Hugo Spatz vid flera tillfällen efter kriget; ingen av dem ställdes inför rätta. De fortsatte leva som aktade forskare.

Kanske hade de inte begått något brott i juridisk mening, men erfarenheterna från nazismens läkar- och forskningsetik är varnande exempel, och man påminns om detta i en av de viktigaste essäerna i Hughes' bok.

Ovanstående är några axplock på ämnen som behandlas av Hughes. Hans stil är lågmält saklig. Essäerna är ytterst informativa. De visar hur man med hjälp av enskilda exempel och biografier kan belysa generella utvecklingstendenser. På så sätt levandegörs historien.

Vad dessa essäer också exemplifierar är vikten av att just läkare ger sig ut på medicinshistoriens vida fält. Utan förfat-

tarens medicinska profession hade inte merparten av dessa essäer skrivits.

Essäistik är en litterär konstform i sig. Den har djupa rötter i anglosaxisk litteratur. Hughes visar hur väl denna konstform också kan komma till sin rätt i medicinhistorien.

Jag rekommenderar mina medicinhistoriskt intresserade kolleger att införskaffa hans essäsamling. Essay betyder ju ursprungligen försök. Jag tycker Hughes inspirerar till liknande försök på svenska.

Vetenskapsmän på grönbete

Fakta eller fantasier – föreställningar i vetenskapens gränstrakter. 215 sidor.

Författare: Jesper Jerkert, redaktör.

Förlag: Leopard Förlag, Stockholm; 2007. ISBN 9789173431620.

Recensent: Robert Hahn, professor och leg läkare, FoUU-chef för sjukvården i Salem, Nykvarn och Södertälje (SNS).

»Fakta eller fantasier – föreställningar i vetenskapens gränstrakter« är en antologi med bidrag från 18 svenska vetenskapsmän. Det är en uppföljare till »Vetenskap eller villfarelse«, som rönt framgång inom den populärvetenskapliga genren för tre år sedan.

Kärnan av författare är framträdande personer i föreningen Vetenskap

och folkbildning (VoF), som diskuterar kontroversiella frågor inom vetenskapen. Ingressen avslöjar att boken utgivits för att fira dess 25-årsjubileum.

Här finns texter om ekologisk odling, kreationism, musikmyter och om den gamle Olof Rudbeck, som på 1600-talet trodde att Sverige var Atlantis. Bokens bästa kapitel handlar om parapsykologi. Det är skrivet i pro/con-form, vilket är ett bra koncept för att engagera läsaren.

Andra kapitel ger mer ensidiga och påträngande klara budskap om vad författaren själv tycker är bra, dåligt, rätt och fel.

I de texter som berör medicin är det tyvärr ganska lätt att finna motsägelser, sakfel och tveksamheter.

Ett ganska ytligt kapitel handlar om alternativ medicin. Den sägs ha visat en del positiva resultat men behöva betydligt mer forskning. Föreningens talesman i medicinska frågor, apotekaren Dan Larhammar, framhöll dock motsatsen på ett möte på Svenska Läkarsällskapet i oktober 2006. Han sade då att positiva resultat saknas och att ytterligare forskning bara vore att kasta bort pengarna.

Det sägs vidare att dagens sjukvård redan har en helhetssyn på människan. Man ryter till med att påståenden om motsatsen är både grundlösa och smaklösa!

Larhammar å sin sida skriver, knappt 20 sidor längre fram i boken, att tanken på att alltid behandla hela individen är i grunden felaktig.

Vad ska läsaren egentligen tro?

Ansvaret för epidemier av miljörelaterade sjukdomar med psykogena inslag, såsom skrivkramp och bildskärmssjuka, läggs på massmedierna, »som sprider dessa sjukdomar såsom brucellos sprids av fästingar«. Denna metafor är knappast så vass som författaren tänkt sig, då brucellos inte sprids av fästingar utan av boskap och infekterad mjölk.

Dan Larhammar ville i »Vetenskap eller villfarelse« visa att andliga upplevelser enbart är fenomen i hjärnan.

I den nya boken ägnas ett helt kapitel åt författarinnan Sanna Ehdin, som skriver om hälsa. Hon har bl a sagt att »vi mår aldrig bättre än våra celler«, vilket jag själv tycker är rätt fyndigt formulerat.

Larhammar kräver dock att få veta om det är den genomsnittliga cellen eller den sämsta cellen som avses. Hon har även skrivit att socker framkallar beroende, men Larhammar förmår endast ge ordet en strikt biologisk innebörd.

Ehdin sade till en dagstidning för åtta år sedan att ett dåligt näringstillstånd banar väg för att bakterier och virus ska kunna angripa vår kropp och ge upphov till infektioner.

Larhammar tycker att denna gamla utsaga visar att Ehdin än i dag är »livsfarligt virrig«. Hon sägs ljuga läsaren rakt i ansiktet. Han frågar till och med om hon vill ha oskyddat samlag med HIV-bärare! Jag häpnar inför att en akademiker uttrycker sig så obalanserat.

Att olikänkande ges kränkande epitet är annars vanligt inom föreningen. Skojare, fuskare, bluffare och lurendrejare är ord som används.

VoFs grundare och guru, filosofen Sven Ove Hansson, beskriver dess roll som »ordningsvakt och ogräsbekämpare«. Det är en ovärdig syn på meningsmotståndare. Föraktet är dessutom malplacerat, då kritiken så ofta gäller sådant som kan diskuteras eller är ofullständigt känt.

Jag tycker inte att »Fakta eller fantasier – föreställningar i vetenskapens gränstrakter« ger så mycket nytt. Fler böcker från VoF lär ändå ges ut, då man, smart nog, valt in förlagschefen i föreningens styrelse.

Mitt råd är att börja sända artiklar och böcker på peer review för att faktagranskas. Etisk hållning och selektion är andra problem. Man behöver också mer tydligt avskilja vetenskap från förnuft och personliga åsikter samt bättre förstå när man själv faktiskt anför en trosuppfattning. Utan detta skapas tyckartexter som enbart representerar ett särintresse inom svensk vetenskap. ■